



Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» Протокол № 17
від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлева Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар
Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава) Д.
і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Березанський Антон, Коваленко Оксана.....54

ДАНІ ПРО ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я В «ГЕОГРАФІЇ» СТРАБОНА
Єрмакова Валерія, Водько Владислав59

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» *Засоба Катерина, Водько Владислав.....68*

СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ
ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р.

Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана.....75

ГОРДІЇВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор.....85

ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ

Ковальчук Анна, Бабенко Людмила.....95

НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.)

Корнійчук Руслана, Діанова Наталія.....103

РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА
УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVI-XVII СТ.

Коришунів Іван, Сєкерська Олена.....111

ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ
УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА

Кучеренко Світлана.....120

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США

Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Вітор.....128



Єрмакова Валерія, здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності 014

Середня освіта (Історія)

Водько Владислав, доктор філософії, асистент кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 94(38);94(3/9):913(477,75):141

ДАНІ ПРО ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я В «ГЕОГРАФІЇ» СТРАБОНА

Анотація. В статті розглянуто «Географію» Страбона, проаналізовано ймовірні джерела, якими користувався античний географ. Досліджено проблему правдивості його свідчень, особливу увагу приділено опису територій Херсонесу Таврійського та даним про життя кочовиків Північного Причорномор'я.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, Страбон, Херсонес Таврійський, мис Парфеній, Боспор, Пантікапей, Німфей, Мітрідат, скіфи.

Дані «Географії» Страбона стосовно Північного Причорномор'я мають велике значення для розуміння і реконструкції античної історії, локалізації певних античних топонімів свідчень про тодішні народи та суспільно-політичні процеси в зазначеному регіоні. Однак інформація Страбона фрагментарна, це ускладнює відтворення античного часу. Зумовлює в необхідності критичного аналізу у контексті сучасних досліджень і відкритів.

Історіографія дослідження Північного Причорномор'я набирає обертів з кінця XIX ст., коли історик В. Латишев створив збірку античних джерел стосовно цього регіону. Але недоліком була фрагментарна обмеженість текстів. Внесок у подальшу розробку зробив Г. Стратановський у 1964 р. Важливий внесок у дослідження зазначеної теми зробив М. Агбунов, який здійснив палеогеографічні реконструкції щодо певних регіонів, пов'язуючи аналіз текстів з археологічними даними. Також розширили наукові знання А. Русяєва, М. Скржинська, реконструюючи динаміку античних центрів Північного Причорномор'я. Попри прогрес у вивченні античної історії регіону, на жаль в україномовній історіографії відсутній комплексний джерелознавчий аналіз «Географії» Страбона і його даних. Його праця стала важливою у вивченні античного періоду, актуальність її дослідження зумовлено потребою поглибленого критичного аналізу та систематизації даних.

Джерела та методи Страбона. В своїй праці Страбон використовував свідчення відомих авторів, зокрема, Ефора,

Посідонія, Аполлодора, Гомера, Гесіода. Цитував попередників, навіть критикував деяких з них. Переказував інформацію з втраченого фрагменту поеми «Теогонія» Гесіода [1, с. 32]. В загальному метод Страбона є описовим, тому що він міг зупинитися на фіксації певних фактів, без їхнього системного аналізу, інколи акцентуючи увагу на дрібних деталях. Ось як приклад, він описував «секрецію понтійських бобрів», що вони мають цілющі властивості, в порівнянні із тваринами з інших регіонів [2, с. 106]. Незважаючи на дефіцит інформації, Страбон все ж таки намагався поєднати всі дані від істориків і створити власний наратив, критикувавши попередників. Зокрема, Страбон критикує позицію Аполлодора, стосовно обмежених знань Гомера щодо віддалених територій. Йдеться про те, що Гомер не згадував великі річки, що впадають в Понт, хоча їх було 40 [3, с. 273]. Цікавий факт, що за даними карти Ортелія налічувалося 90 річок [4, с. 291].

Про устрій міст. У своєму описі Кримського півострова, Страбон називає його Херсонесом Таврійським або скіфським. Він зазначає присутність перешийку (Перекопський перешийок), в ширину 40 стадій, який відокремлює від Чорного моря озеро Сапра(Сиваш)[3, с. 282]. Крім такої назви, ще Сиваш називають «Гнилим озером», через те що його природа болотиста і не дає можливості проплисти через нього великим судном [2, с. 122].

У контексті дослідження особливостей регіону помітно, що великого значення в античному Херсонесі має пантеон богів - богиня Діва. Культ Партенос є поєднанням шанування богині Артеміді в її різних іпостасях [5, с. 123]. Страбон повідомляв, що на Херсонеському мисі є місто гераклійців і там є святилище Діви. Мис від міста відокремлювався на відстань у 100 стадій, по його даним раніше іменувався, як Парфеній (Партеній) [3, с. 282]. Пригадували про мис Клавдій Птоломей, Пліній Старший, Помпоній Мела [6, с. 7]. На мисі знаходився храм божества та його статуя. Крім цього Страбон підкреслює, що між містом і мисом є 3 гавані, після якої розташувався Древній Херсонес, а після нього вже гавань під назвою Сімболон Лімен (Бухта Символів) [3, с. 282].

Зазначений мис дослідники ідентифікували з Фіолентом, розташованим на Гераклеїському півострові. На це вказувала Г. Ніколаєнко, яка зазначила, що висота мису над рівнем моря сягала 90 м, а відстань від нього до міста, за її інформацією, було приблизно до 100 стадій [6, с. 12]. Деякі дослідники, як Ф. Дюбуа де Монпере і Ф. Кене вважали, що взагалі храмів божеству було декілька: в Херсонесі, біля мису Фіолент і на горі Аю Даг [6, с. 9]. М. Скржинська ототожнювала храм і статую з міфами про викрадення скульптури таврійського храму, за трагедією Евріпіда [6, с. 13].

Продовжуючи опис Кримського півострова, Страбон повідомляв, що за гористою частиною є місто Феодосія, що володіє досить великою гаванню. Вона може вмістити понад 100 кораблів. До речі, це місце раніше відводилося до території володінь боспорців та таврійців. Далі тягнеться на північний схід від Феодосії столиця Боспору - Пантікапей, розташування біля Керченської протоки [3, с. 283]. Пантікапей заснований вихідцями з Мілету на пагорбі. За античним свідченням навколо столиці заселені поселення, протяжність цього так званого кола займала 20 стадій. На східній стороні знаходилася гавань і пристань (або ж зазначалася верф) на 30 кораблів [7, с. 20]. Від Феодосії до Пантікапею проходила прекрасна область хліборобства, в цьому регіоні згадував Страбон місто Німфей, яке мало прекрасну гавань [7, с. 19].

Протягом тривалого часу предметом дискусії було питання локалізації гавані міста Німфей. Було навіть висунуто дослідниками 3 версії, щодо її існування та розташування: перша версія - німфейська гавань була в Чурубаському озері; друга версія - місто Німфей могло мати декілька гаваней, одна в озері, а інша в протоці; третя версія – на березі Керченської протоки [8, с. 59]. Дослідник М. Агбунов вирішив провести палеогеографічний аналіз цієї теми. Пояснив, що першій версії в принципі не могло бути, тому що Чурубаської затоки взагалі не існувало на той час. Повідомляв, що навпроти сьогоденного Чурубаського озера був залив під назвою Пра-Чурубашський, який сформований внаслідок

затопленою морем частиною тектонічного котловану. Залив звужувався до тераси Німфею і створювалася для гавані своєрідна бухта для порту. Але згодом гавань була затоплена, прибережна зона та й всі портові укріплення зазнали руйнацій [8, с. 60].

Аналізуючи «Географію» Страбона можна дійти до висновку, що автор не тільки описує гористу приморську область, яка простягалася вздовж узбережжя до Феодосії. А й ще зазначений опис решти Херсонесу, яка мала рівнинний рельєф, увагу в цій місцевості приділялося високому потенціалу в аграрній сфері. Вирощували на землях зерно, врожайність вираховувалася до 30 мір з поля [2, с. 126]. Це створювало умови для експорту хліба, зерна. Але і Страбон підкреслював увагу, що економіка там базувалася не лише на аграрному ділі, але й на експорті солонної риби з Меотійського озера. За даними всієї інформації, Мітрідат отримував данину цієї місцевості разом з азіатськими областями біля Синдики, у вигляді 180000 мір хліба та й також 200 талантів срібла [3, с. 284].

Про політичну історію. У політичному контексті боротьби місто Херсонес, стискається із загрозами з боку варварів. Згідно з декретом Діофанта населення під час загрози звернулося по захист до Мітрідата VI Євпатора [9, с. 11]. Але сам Мітрідат мав амбіції стати лідером варваських племен. Він відправив війська, власне, проти Херсонеса і одночасно фактично розпочав війну зі скіфами [3, с. 282]. Це була переважно війна з Скілуrom та його синами, саме з Палаком та іншими. Було їх в середньому приблизно 60-70 осіб, а за словами Посидонія 50 дітей Скілура [7, с. 18]. Підкоривши всіх своєю силою пройшов ці війни, ще утвердився правителем Боспору, отримавши землі саме від Парисада майже добровільно. Це фактично дозволило Мітрідату інтегрувати регіон Херсонесу в Боспорську державу, тобто перебування під владою боспорських царів. Тому через тиск варварів херсонесці достатній час зберігали зв'язки з Боспором [10, с. 230]. Правління Мітрідата Євпатора тривало понад 40 років в Боспорі. Крім Страбона про Мітрідата ще писав Апіан, Плутарх, Мемнон з Гераклеї, Цицерон та інші, у них у всіх фактично однотипна манера написання про нього[11].

В рамках боротьби на території Херсонесу Таврійського, було споруджено навіть самим Скілуром та його синами фортеці Палакій, Хаб, Неаполь. Це вийшли, як стратегічно опорні пункти проти вояків Мітрідата. Однак, будівництвом фортець не обмежувалось скіфами, після відбиття кочівників з царем Палаком, Діофант заради безпеки звів фортецю Євпаторій [6, с. 11]. Споруда була побудована на честь царя Мітрідата, на місі за 15 стадій від стін Херсонесу [3, с. 285]. Тобто вона знаходилась в місцевості сучасної Балаклави і стала важливим пунктом у протистоянні з таврами, котрі захищали скіфів [6, с. 11]. Особливістю ще було те, що там утворювалася затока і над тією затокою знаходилося морське болото (лиман), де є соляна варниця, це все сприяло для появи гавані Ктенунт [1, с. 127]. Однак, не пройшовши багато часу Страбон повідомляє, що почалася облога воїнів царя Мітрідата. Полководці почали діяти задля безпеки міста та засипали вхід у затоку до міста, це призвело до об'єднання землі і фактично там було легко пройти пішки, схоже на єдину оборонну систему. План таких дій спрацьовував лише тоді, коли скіфи ще не йшли на стіну поданої оборонної системи, яка була зроблена через перешийок у Ктенунт. Однак скіфи пішовши на стіну розпочали завалення рову соломою, але царські воїни все витримали, закріпивши тактичну перевагу [3, с. 285]. Почали спалювати ось ці так звані «мости з соломи» і одержали перемогу над своїми ворогами.

В контексті історії столиці Боспору, можна зазначити таких правителів, як Левкон, Сатир, і Парисад, які керували Пантікапеем та прилеглими землями біля гирла Меотіди. Хоча вони були тиранами, однак користувалися повагою серед населення [3, с. 283]. І серед греків в Боспорському царстві набув культ правителя, якого вшановували як бога [12, с. 66].

Страбон про варварів. На територіях Херсонесу знаходилися, як осілі жителі так, і скіфські кочівники, останні знаходились вище за осілих жителів. Живилися вони кониною, сиром з молока кобили та ще цим самим молоком (називалися галактофагами) [3, с. 274]. Ось згадує скіфів, ще як «доярі кобил» автор з «Каталогу жінок» [1, с. 32]. Автор цього твору не відомий,

але приписували в давні часи згадану працю Гесіоду. Крім того, в цьому тексті зазначається, що у скіфів було життя у возах, тобто це посилення було на те, що цей народ саме жив кочовим способом життя [1, с. 33]. Хоч авторство «Каталогу жінок» залишається дискусійним питанням, але все ж таки його описи, щодо особливостей народу є цінними для допомоги співставлення певних фактів.

Скіфські та сарматські племена використовували коней в господарстві, виконували практику кастрації, для забезпечення покірності і управління тваринами [3, с. 285]. Тому що кінь завжди був ключем для пересування. Крім скотарства, приділялася увага мисливству на болотах, переважно полювали на: кабанів, ослів та сарн (рід з родини оленевих) [3, с. 285].

Страбон наводив інформацію про те, що самі скіфи не були розбійниками, були просто воїнами, які починали війну через несплату данини. Визначається, що між грецькими поселенцями і кочовиками є так звані взаємовідносини, як орендарів та землевласників[13, с. 107]. Кочівники здавали в оренду свої землі для землеробства і чекали помірної данини для покриття якихось базових потреб [3, с. 284]. Можна припуститися думки, що сплата данини могла б запобігти війнам, але таке твердження прирівнюється до виправдання агресії з боку скіфів. Географ повідомляв, що ось осілі жителі не цурались простого розбійництва. Проте в інших гаванях про скіфські племена була зовсім інша інформація, щодо їхньої поведінки та розбійництва. Ось наприклад помітною історією було те, що в Сімболон Лімен збиралося плем'я, яке грабувало людей, котрі знайшли в бухті так званий перепочинок від загроз[3, с. 282].

Висновок. Праця Страбона залишається важливим джерелом для вивчення Північного Причорномор'я в античності. Але не можна оцінювати дану інформацію, як абсолютно правдивий опис. Не варто забувати те, що в праці є суб'єктивна думка автора, використання не точних даних, фрагментарність та нахил написання праці впливають на інформацію в цілому. Ось це і потребує необхідності перевірки та дослідження сучасними

методами. Співставлення з іншими працями, поєднання інформації з новітніми методами археології, проводячи палеогеографічні реконструкції.

Список використаних джерел

1. Секерська О. П. Античні міста-держави Північно-Західного Причорномор'я – форма державного устрою (навчальнометодичний посібник). Одеса: Ірбіс, 2021. 83 с.
2. Латышев В. В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе. Том I.: Греческие писатели. СПб., 1890. 948 с.
3. Страбон. География в 17 книгах //Пер., с греч., статья и ком. Г. А. Стратановский. М.: Наука, 1964. 944 с.
4. Тимошенко М. Антична спадщина у коментарі голландського картографа Абрагама Ортелія до мапи Понту Евксинського 1590 року. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка. Дрогобич, 2018. Вип. 42. С. 286-299.
5. Ручинская О. А. Культура и общество греческих городов Северного Причерноморья (VI в. до н. э. – IV в. н. э.). Харьков: Майдан, 2017. 286 с.
6. Русаєва, А. С. Проблема локалізації мису Партеній і храму херсонеської богині Партенос (Strabo. VII. 4. 2). Надчорномор'я: студії з історії та археології (з IX ст. до н.е. по XIX ст. н.е.). К.: Інститут історії України НАН України, 2008. Вип.1. С. 7-25.
7. Микола Жарких. «Опис Татарії» М. Броневського: джерелознавчі спостереження. Київ., 2003. 50 с.
8. Агбунов М. В. Античная лоция Черного моря. М.: Наука, 1987. 156 с.
9. Скржинська М. В. Захист території Ольвії та Херсонеса в V–I ст. до н.е. Український історичний журнал. 2015. № 6. С. 4-12.

10. Гриневич, К.Э. Херсонес и Рим. Вестник древней истории., 1947. № 2 (20). С. 228-237.
11. Ислямов Э.М. Письменная традиция о Митридатe VI Евпаторе. Таврійські студії. Історичні науки, 2013. № 5.
12. Нікольченко Ю. М., Головка О. В. Релігія і культи греків Північного Причорномор'я античної доби: джерела та історіографія проблеми. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Історія. Політологія». 2015. Вип. 12. С. 63–70.
13. Колесников К. М. Кіннота античних армій Північного Причорномор'я. Грані, 2015. № 8. С. 106-117.

Yermakova Valeriia, a first-level of higher education student, majoring in 014 Secondary Education (History)

Vodko Vladyslav, PhD, Assistant of the Department of History of Ukraine South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

Odesa

DATA ABOUT THE NORTHERN BLACK SEA REGION IN STRABO'S "GEOGRAPHY"

Abstract. *The article deals with Strabo's Geography, analyzing the probable sources used by the ancient geographer. The problem of the veracity of his testimony is investigated, with special attention paid to the description of the territories of Chersonesos Tavriya and the life of nomads in the Northern Black Sea region.*

Key words: *The Northern Black Sea, Strabo, Chersonesos Tavriya, cape Parthenium, Bosporus, Panticapaeum, Nymphaeum, Mithridates*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.